

OSMANLI ARŞİV KAYNAKLARI ÇERÇEVESİNDE ŞAHKULU AYAKLANMASI'NIN SEBEPLERİ

The Causes for the Rebellion of Şahkulu Based on Ottoman Archival Sources

Die Ursachen des Şahkulu Aufstandes nach osmanischen Archivquellen

Mihriban ARTAN*

ÖZ

II. Bayezid'in saltanatının son dönemi, şehzâdeler arasında yaşanan taht kavgalarından ve meydana gelen ayaklanmalardan dolayı son derece istikrarsız bir dönemi teşkil etmiştir. II. Bayezid'in son yıllarında hastalığı giderek artmıştır. Bu nedenle olsa gerek padişah genellikle İstanbul ve Edirne'de kalıp oralarla ilgilenmiş ve Anadolu'nun yönetimini vezirlerin ve beylerbeylerinin idaresine bırakmıştı. Dolayısıyla padişah Anadolu'da meydana gelen sosyo-ekonomik sıkıntıların baş gösterdiğinden bîhaber kalmıştı. Bu zaman zarfında Anadolu'da adaletin tesis edilmediği, rüşvetin ve baskıların arttığı, reyadan birçok ağır vergilerin alındığı ve vergilerin toplanmasında birçok yolsuzluğun olduğu dönemin kaynakları doğrultusunda görülmektedir.

Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu zor durum, iskân politikası ve reyadan ağır vergilerin alması; 1511 yılında Konargöçer Türkmen zümreleri, dirlikleri ellerinden alınan sipahileri ve yoksul köylüleri bir araya getirmiş ve neticesinde toplumsal bir hareketliliği başlatmıştır. Bu toplumsal hareketlilik arşiv belgelerinde kendisine has bir muhtevayla Alevilik, Rafizilik ya da Kızılbaşlık veyahut başka bir adlandırma olan

* Doktora Öğrencisi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir/Türkiye. artanmihriban@gmail.com.

Mülhit şeklinde karşımıza çıkmaktadır. II. Bayezid'in saltanatının son yıllarında meydana gelen bu hareketlilik, Tekeli bölgesinde Şahkulu önderliğinde bir ayaklanma şeklinde tezahür etmiştir.

Şahkulu Ayaklanması taht kavgaları esnasında, otoritesizliğin baş gösterdiği dönemde ortaya çıkmıştır. Bu ayaklanma Şahkulu önderliğinde sosyo-ekonomik sıkıntılar yaşayan kitleler ve Şahkulu'nun müritleri tarafından doğrudan siyasal iktidara yönelik bir çeşit başkaldırı olduğu söylenebilir. Her kesimden insanların ayaklanmaya katılması ise ayaklanmanın sınıfsal bir karaktere sahip olduğunu göstermektedir. Bu doğrultuda kroniklerden yola çıkılarak Şahkulu Ayaklanması'nın tamamıyla inanç farklılığından ortaya çıkan bir hareket olmadığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu ayaklanmanın esaslarını Kızılbaşlık inanç sistemi ve Sünni mezhebin itikadi çatışması olarak değerlendirerek sosyo-ekonomik gerekçeleri göz ardı etmenin doğru bir tespit olmadığını söylemek mümkündür. Bu bağlamda söz konusu ayaklanmanın en önemli sebepleri arasında sosyo-ekonomik temellerinin ağır bastığını söylemek doğru olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Şahkulu, Kızılbaş, II. Bayezid, Şah İsmail, Şehzâde Ahmed, Şehzâde Selim.

ABSTRACT

The last period of the Bayezid II's sultanate was an extremely unstable period due to the rebellions and the fights over the throne among Shahzads. Bayezid II's illness has gradually increased in the last years. It is probably for this reason that the sultan usually stayed in Istanbul and Edirne and dealt with them, while he left the administration of Anatolia to viziers and governors ("beylerbeyi"). Therefore, the sultan was unaware of the socio-economic problems that arose in Anatolia. The sources of that period show that justice was not established, corruption and oppressions increased, many heavy taxes were collected from rayah and many malpractices occurred in the collection of taxes in Anatolia within that time period.

Consequently, the difficult situation of the Ottoman Empire, resettlement policy and collecting heavy taxes from the rayah brought nomadic Turkmen clans, soldiers whose payments were taken away, and poor peasants together and as a result, caused a social movement in 1511. This social movement appears in archival documents, with its distinctive content, as Alevism, Rafizism or Qizilbash or as Unbeliever ("Mulhit"). This movement, that began in the last years of the Bayezid II's sultanate, appeared as a rebellion under the leadership of Shahkulu in the Tekeli region.

The rebellion of Shahkulu arose during fights over the throne, in the period of the absence of authority. It is surely that this rebellion was some kind of revolt of masses, having socio-economic difficulties, and Shahkulu's followers directed towards political power. Participation of people from all walks of life shows that the rebellion has a class character. Accordingly, chronicles confirm that the rebellion of Shahkulu was not a movement that arose entirely from belief differences. Therefore, it is possible to say that ignoring the socio-economic facts while assessing the essentials of this rebellion as a conflict between the Qizilbash belief system and Sunni denomination is not a correct evaluation. In this context, it would be correct to say that socio-economic bases predominate among the most important causes for this rebellion.

Keywords: Shahkulu, Qizilbash, Bayezid II, Shah Ismail, Shahzad Ahmed, Shahzad Selim.

ZUSAMMENFASSUNG

Die letzte Herrschaftsperiode des Sultan Bayezid II. war aufgrund der Thronkämpfe unter den Prinzen und der Aufstände eine äußerst instabile Periode. Die Krankheit des Sultan Bayezid II. ist in den letzten Jahren seines Lebens allmählich immer stärker geworden. Aus diesem Grund hielt sich der Sultan im Allgemeinen in Istanbul und in Edirne auf und kümmerte sich um diese Provinzen und überließ die Verwaltung Anatoliens den Ministern (Wesiren) und den Generalgouverneuren (Beylerbeyi). Infolgedessen war der Padischah (Sultan) über die entstandenen sozio-ökonomischen Schwierigkeiten in Anatolien nicht informiert. Dass in dieser Zeit in Anatolien die Gerechtigkeit nicht wieder hergestellt werden konnte, die Bestechung und die Unterdrückung zunahm und von den abgabepflichtigen Untertanen (reaya) zahlreiche drückende Steuern erhoben wurden und dass es auch bei der Steuertreibung zu zahlreichen Korruptionen kam, kann in den Quellen der damaligen Zeit gelesen werden.

Aus diesem Grunde führte die schwierige Lage, in der sich der Osmanische Staat befand und die Besiedlungspolitik sowie die drückenden Steuern, die von den abgabepflichtigen Untertanen erhoben wurden, dazu, dass im Jahre 1511 die nomadisierenden turkmenischen Gruppen, die Reiter (sipahi), denen die Pfründe (dirlik) weggenommen wurden und die verarmten Bauern zusammenfanden und es als Folge davon kam es zum Start einer gesellschaftlichen Bewegung. Diese gesellschaftliche Bewegung präsentiert sich uns in den Archivunterlagen auf einer eigenartigen Weise als Alevitentum (Alevilik), Häretikertum (Rafizîlik) oder als Kizilbaschtum (Kızılbaşlık) oder unter einer anderen Bezeichnung als Apostat (mülhit). Diese Bewegung, die in den letzten Herrschaftsjahren des Sultan Beyazit II. entstand, zeigte sich in der Region Tekeli als eine Rebellion unter der Führung von Şahkulu. Der Şahkulu-Aufstand entstand während der Thronkämpfe, als es an Autorität mangelte. Man kann sagen, dass dieser von Şahkulu geführte Aufstand eine Art direkt gegen die politische Regierung gerichtete Rebellion war, die von den Massen mit sozio-ökonomischen Problem sowie von den Novizen (mürîd) von Şahkulu getragen wurde. Die Tatsache, dass Menschen aus allen Gesellschaftsschichten an dem Aufstand teilnahmen, zeigt, dass der Aufstand einen Klassencharakter hatte. Ausgehend von den Chroniken wurde festgestellt, dass der Şahkulu-Aufstand keine Bewegung war, die ausschließlich aus Glaubensunterschieden resultierte.

Aus diesem Grunde kann man sagen, dass es keine richtige Feststellung wäre, die Ursachen dieses Aufstandes als einen Konflikt zwischen dem Glaubenssystem des Kizilbaschtums und der religiösen Überzeugung der sunnitischen Konfession zu bewerten und dabei die sozio-ökonomischen Realitäten außer Acht zu lassen. In diesem

Kontext lässt sich sagen, dass unter den wichtigsten Ursachen dieses Aufstandes die sozioökonomischen Grundlagen zu den schwerwiegendsten zählen.

Schlüsselwörter: Şahkulu, Kizilbaş, Bayezid II., Schah Ismail, Prinz Ahmed, Prinz Selim.

Giriş

Kaynaklarda, XV. yüzyılın başından beri Türk geleneklerine sıkı sıkıya bağlı olan ve büyük çoğunluğu Konargöçer olan Tekeli bölgesindeki Türkmen zümrelerin Erdebil tekkesiyle haberleşmeyi kesintisiz sürdürdükleri görülmektedir. Bu durum daha sonra 1501 yılında müteşekkil olan Safevî Devleti'nin lehine, Osmanlı'nın aleyhine bir kamuoyunun oluşmasına neden olmuştur (Karaca, 2002: 413-414).

Anadolu'daki Türkmenlerin Erdebil tekkesiyle eskiden beri olan sıkı münasebetleri Şah'a mirası olarak gördüğü coğrafyalara hâkim olması için büyük bir fırsat doğurmuştur. Osmanlı Devleti'nin zaafı, vükelânın kayıtsızlığı, şehzâdelerin hükümdar olmak hususundaki rekabetleri Anadolu'da Kızılbaş faaliyetlerini kolaylaştırmıştır (Uzunçarşılı, 2011: 228-229).

Safevîler yalnızca başkent Tebriz'in değil neredeyse bütün Akkoyunlu coğrafyasının varisleridir. Bu halef-selef ilişkisi yalnızca fiziki coğrafyayla sınırlı değildir. Safevîler bu Türkmen devletinin inanç coğrafyasının da mirasçısı konumundadır (Sohrabiabad, 2018: 141). O dönem Akkoyunlu coğrafyasının batısında yer alan bölgeler Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinde bulunmaktadır. Şah İsmail, kurmuş olduğu Safevî Devleti'nde Kızılbaşlığı demografik açıdan üstün hale getirmek ve varisi olarak gördüğü Akkoyunlu Devleti'nin batı kısmındaki coğrafyalara hâkim olması için Osmanlı tebaasından kendi inancına yakın olan Konargöçer Türkmen zümreleri ile yakın münasebetler kurmuştur. Osmanlı Devleti'nin iskân politikasına uyum sağlayamayan Konargöçer Türkmen zümreleri, kendi inançlarına yakın olan Safevî Devleti'ne göçler yapmışlardır (Ocak, 2000: 147; Uzunçarşılı, 2011: 228).

Ahmet Yaşar Ocak'a göre Şah İsmail'in başarılı olmasını sağlayan iki ana faktör vardır; ilk faktör Fatih Sultan Mehmed döneminden beri başlayan merkezileşme sürecine paralel olarak Konargöçer Türkmen zümrelerinin iskân edilip, vergiye bağlanma çabası, yaşam tarzlarına aykırı olan iskân ve vergi, Konargöçer Türkmen zümreleri her fırsatta Osmanlı yönetimine karşı isyana sevk etmiştir. İkinci faktör ise Konargöçer Türkmen zümrelerinde beklenen Mehdi inancıdır. Osmanlı Devleti'nin çatısı altında bulunan bu Konargöçerler, yaşam tarzlarına aykırı bir hayata zorlandıkları için inançları doğrultusunda kendilerini kurtaracak Mehdi'nin gelmesini beklemişlerdir. Nitekim Şah İsmail biri toplumsal, diğeri teolojik olan bu iki merhaleyi kendi propagandasında fevkalade bir şekilde işlemiştir (Ocak, 2000: 148).

Yukarıda zikredildiği gibi Konargöçer Türkmen zümrelerin Osmanlı Devleti'nin merkezileşme politikasına uyum sağlayamaması ve bu zümrelerin zihinlerinde birkaç yüzyıldan beri taşıdıkları Mehdi inancı Şah İsmail'in işini daha da kolaylaştırmıştır (Ocak, 2000: 149).

Şah İsmail'in, Türkmen tarikatlarında görülen vaat edilmiş bir karakterin yanı sıra daha geniş kapsamlı olan, bütün inanç ve dini sistemleri de içine alan kurtarıcılık vasfına da Mehdilik sayesinde sahip olacağına inanılmıştır (Sohrabiabad, 2018: 76-77). Konargöçer Türkmen zümreler tarafından beklenen Mehdi'nin Şah İsmail olduğu ve kendilerini Osmanlı Devleti'nin zulmünden kurtarmak için geldiği inancı hâkimdir. Bu inanç Konargöçer Türkmen zümrelerinin Osmanlı Devleti'nin iskân politikasını kabul etmesinin aksine, istedikleri bir yaşamı tercih etmelerine neden olmuştur (Ocak, 2000: 149).

Bu doğrultuda Konargöçer Türkmen zümreler Safevî Devleti'ne iltica etmeye başlamıştır. Bu zümreler arasında Tekeli bölgesinde yaşayan reaya da görülmektedir. Şah İsmail hem kendisine iltica eden hem de kendisine yardıma gelen Tekeli Türkmenlerine çok değer verip, onları devlet kademelerinde çeşitli görevlere atamıştır (Erkan, 2016: 138). Şah İsmail'in bu tutumunu duyan Anadolu'daki Türkmenler ve Tekeli Türkmenleri için yeni bir umut kapısı açılmıştır. Bu umut, vergi ödemek istemeyen ve iskân politikasına uyum sağlayamayan Türkmenlerin kendi inançlarına yakın olan Şah İsmail'i bir kurtarıcı olarak görmelerine sebep olmuştur. Erdebil tekkesine yapılacak ziyaretler için Şah İsmail ve II. Bayezid arasındaki mektuplaşmalardan anlaşıldığı üzere Tekeli Türkmenleri, kurtarıcı olarak gördükleri Şah İsmail'in yanına bir kez daha gitmek istemişlerdir.

Şah İsmail, II. Bayezid'e göndermiş olduğu ilk mektupta; taraftarı olan Türkmenlerin Safevî Devleti'ne gelmelerini sağlamak için Padişah'a müracaat edip müritlerinin rahatlıkla Erdebil'i ziyaret edebilmeleri için izin istemiştir. II. Bayezid, Şah'ın mektubunu olumlu cevaplayarak Şah'ın müritlerinin Erdebil tekkesini ziyaret etmelerine izin vermiştir. Şah İsmail, Osmanlı padişahının vermiş olduğu bu izinden memnun kalarak ikinci bir mektup yazmıştır. Bu mektupta Şah, II. Bayezid'e şükranlarını bildirmiştir. Daha sonra çoğunluğu sipahi olan Tekeli Türkmenlerinin Erdebil'e gidip dönmelerinden dolayı Tekeli bölgesindeki sipahi sınıfında azalmalar olmasına neden olmuştur. Bu doğrultuda devletin önemli maddi kaynağı olan vergi sisteminin sarsıldığı görülmektedir. Bu durum II. Bayezid'in yeni tedbirler

almasına neden olmuştur. Çok geçmeden II. Bayezid, tedbir amaçlı Safevî Devleti'ne gidenlere, dönmek şartıyla izin vereceğini açıklamıştır¹ (Feridun Bey, I: 345-347).

II. Bayezid Anadolu'daki özellikle de Tekeli ve Hamid ilindeki Kızılbaş Sûfilerin Safevî Devleti'ne olan bağlılığını görünce onları yeni fethedilmiş olan Modon ve Koron'a sürmüştür (Hoca Sadeddin Efendi: vrk. 358a). II. Bayezid'in Rumeli'ye yaptığı sürgünler ve yukarıda zikredildiği gibi Safevî Devleti'ne yapılan ziyaretlere bir müddet sonra kısıtlamalar getirilmesi veya dönmek şartıyla izin verilmesi, Anadolu'da bulunan özellikle de Erdebil tekkesiyle sıkı ilişkiler içinde olan Tekeli ilinde yaşayan Kızılbaş Türkmenlerini rahatsız etmiştir. Bu durum, Şahkulu'nun da etkisi ile Tekeli ilinde bir ayaklanmanın ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Bu çalışmanın amacı, geniş bir coğrafyaya yayılan Şahkulu Ayaklanması'nın sebeplerinin neler olduğunu tespit edebilmektir. Bu bağlamda çalışmamızın soruları: Şahkulu Ayaklanması'nın teolojik sebeplerden dolayı mı zuhur ettiği, yoksa ayaklanmanın zeminini oluşturan sosyo-ekonomik, siyasi ve otorite boşluğu gibi sebeplerin de olup olmadığı ve ayaklanmanın Safevî Devleti tarafından desteklenip desteklenmediği olacaktır.

Şahkulu'nun başlattığı bu ayaklanmada Mehdiçi söylemlerin Şah İsmail'i Mehdi olarak gören Türkmenlerin desteğini almaya yönelik olduğu düşünülebilir. Şahkulu'nun, Şah İsmail'in öldüğü ve Şah'ın velayetinin kendisine geçtiği² söylemleri ise onun taraftarlarını artırmaya yönelik uyguladığı bir siyaset olduğu söylenebilir.

Bu çalışmada söz konusu ayaklanma ile ilgili yukarıdaki zikredilen tüm bu sorulara ve problemlere, dönemin ana kaynakları, arşiv belgeleri ve tetkik eserler doğrultusunda cevaplar aranacaktır.

Şahkulu Ayaklanması ile ilgili yararlandığımız dönemin ana kaynaklarını da zikretmekte fayda vardır. Bu hususta yapılan literatür taraması sonucunda şu kaynakların bilgisine ulaşılmıştır: Feridun Bey; "Mecmua-i Münşeat I", Gelibolulu Mustafa Âlî; "Künhü'l-Ahbâr", Hoca Sadeddin Efendi; "Tâcü't-Tevârîh", İshâk Çelebi; "Selimnâme", Derviş Dede Ahmed b. Lütfullah Münecimbaşı; "Sahâifu'l-Ahbâr fi Vekayii'l-Asar", Celâlzâde Mustafa; "Selimnâme", Derviş Ahmed b. Şeyh Yahya Aşıkpaşazâde, "Tevârîh-i Âl-i Osmân" ve Hadîdî, "Tevârîh-i Âl-i Osmân

1 Bu mektuplar ve içerikleri hakkında detaylı bilgi için bk. (Feridun Bey, I: 345-347).

2 "...Şah öldü onun velayeti bana değdi...", Detaylı bilgi için bk., TSMA, E 6187.

(1299-1523)"dır. Dönemin ana kaynakları olan bu eserler Şahkulu Ayaklanması ile ilgili bilgiler ihtiva etmektedir. Ayrıca Şahkulu Ayaklanması ile ilgili Tokapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde yararlandığımız birçok belge de mevcuttur³.

1. Şahkulu Kimdir?

Şahkulu Osmanlı kaynaklarında ve arşiv belgelerinde "Sofu, Şeytankulu, Karabıyıkoglu, Mülhid" (Solakzâde: vrk. 329a; TSMA: E 6636; Gelibolulu Mustafa Âlî: vrk. 198b; TSMA: E 6664) gibi isimlerle anılmaktadır. Şahkulu Kızılbâş Şeyhi Hasan Halife'nin oğludur. Şahkulu'nun babası, desturunu Şah İsmail'in babası Şeyh Haydar'dan almıştır. Aslen Tekeli Türkmenlerinden olan babası Safevî tarikatının liderlerinden Şeyh Cüneyt ve Şeyh Haydar'ın yanında uzun yıllar bulunduktan sonra Tekeli'nin Korkuteli ilçesine bağlı olan Yalınlıköy civarında bir mağarada inzivaya çekilerek hayatına devam ettiği söylenmektedir (Emecen, 2010: 284). Şeyh Hasan Halife'nin ölümünden sonra yerine oğlu Şahkulu halife olmuştur (Gündüz, 2010: 101). Şahkulu ailesinin denetiminde, kendi köyündeki Erdebil müritleri içinde çocukluğundan itibaren Kızılbâş kültürüyle büyümüş, Kızılbâş kültürünü benimsemiş, cesur ve zeki biri olduğu söylenmektedir (Danişmend, 1971: 413).

Aşıkpaşazâde, Şahkulu ve babası Şeyh Hasan Halife'nin ibadetle meşgul olup, ünlendiğini söylemektedir. Şahkulu ve Şeyh Hasan Halife'nin ününü duyan II. Bayezid, onların hayır dualarını almak için her sene onlara 6-7 bin akçe göndermiştir (Aşıkpaşazâde, 1332: 264). Ancak Aşıkpaşazâde'nin bu söyledikleri doğrulayacak başka bir kaynak mevcut değildir. Fakat Safevî Devleti'nin Osmanlı Devleti için dinî tehdit unsuru olarak ortaya çıkmasından önce II. Bayezid'in bütün tarikatlara destek verdiği bilinmektedir (Emecen, 2010: 284).

Celâlzâde Mustafa, ayaklanma lideri Şahkulu'yu anlatırken, onun "*Tekeli vilâyetinden bir bedbâht-ı sernigün bir dalaletşiar müfsid-î fesadmeşhun var imiş ismine Şeytankulu dirlermiş bir mağarada sakin, tarik-i şerre salık, bir kuhsar-ı mezelletmedarda mutavatın hizane-î fesad-â malik*" olduğunu söyleyerek, onu kötü bahtlı, bozgunculuk çıkaran ve kötülük yolunda giden biri olarak tanıtmaktadır (Celâlzâde Mustafa, vrk. 48b-49a).

3 Detaylı bilgi için bk., TSMA, E 6636; TSMA, E 6187; TSMA, E 3192; TSMA, E 2829; TSMA, E 6321; TSMA, E 77; TSMA, E 5881; TSMA, E 5035; TSMA, E 5877; TSMA, E 5590; TSMA, E 5451; TSMA, E 2667; TSMA, E 3062; TSMA, E 6352; TSMA, E 6664. (Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde bulunan bu belgelerde Şahkulu Ayaklanması'nın her aşamasını görmek mümkündür).

Şahkulu Ayaklanması'ndan bahseden Hoca Sadeddin de tıpkı Celâlzâde Mustafa gibi, Şahkulu'yu “*Şeytankulu*” denilen bir eşkiya olarak nitelemiştir (Hoca Sadeddin, vrk. 405b-406a). Gelibolulu Mustafa Âli ise Şahkulu için gerçekte Şeyh olduğunu, “*Karabıynkoğlı*” diye anıldığını ve Şah İsmail'in halifesi olduğunu söylemektedir (Gelibolulu Mustafa Âli, vrk. 198b). Çelebi Hadîdî ise Şahkulu'dan bahsederken “*Tekeli'nden çıkan bir haramı*” ifadesini kullanmaktadır (Çelebi Hadîdî, vrk. 219b).

Osmanlı arşiv belgelerinde de Şahkulu için dönemin kroniklerinden farklı bilgiler verilmemektedir. Erdebil halifelerinden Şeyh Hasan Halife'nin oğlu olduğu ve Antalya'ya bağlı Düdenbaşı'nda ikamet ettiğinden bahsedilmektedir⁴. Diğer bir belgede ise Şahkulu'nun Antalya yakınlarında Yalınlu adlı bir köyde doğduğundan ve orada yaşadığından söz edilmektedir⁵.

İncelediğimiz kaynaklarda Şahkulu'nun hayatına dair bilinenler sınırlı olup, genelde doğduğu ve yaşadığı yerle ilgili bilgiler mevcuttur. Osmanlı tarihçilerinin ve arşiv belgelerinin verdiği bilgilere bakılırsa Şahkulu'nun Antalya yakınlarında bir köyde yaşadığı söylenebilir. Şahkulu'nun soyu, yetişme tarzı ve ailesine dair yukarıda zikrettiğimiz birkaç bilgi hariç detaylı bilgiye sahip değiliz.

Göründüğü üzere Şahkulu ve Hasan halife ile ilgili bilgi aktaran Osmanlı kronikleri ve arşiv belgeleri genel olarak söz konusu kişilerden olumsuz bir görüntü vermektedir. Ne var ki bu isyanın boyutları ve iştirakçileri göz önünde bulundurulduğu zaman özellikle de Konargöçer Türkmen zümreleri nezdinde söz konusu kişilere büyük saygınlık ve değer verildiğini söyleyebiliriz.

4 Ayrıntı bilgi için bk., “...Şimdiki halde bu diyarda olan Erdebil halifelerinden Hasan Halife nam kimesnenin Şahkulu nam bir oğlu zuhur bulunup Antalya'da Dudenbaşı nam mevzide temekkün edüp ve bu diyarda olan halk ona etba' edüp emirane bir ali divanhane ve evler ve matbahunu verip ittifakla memlekete hükmetmeğe kasd eyleyicek...”; TSMA, 6321.

5 Detaylı bilgi için bk., “...Filibe Sancağı Beyi Sofi Şahkulu'nun casusu Pir Ahmed namın ettiği ikrarın beyanıdır ki zikir olunur ve Şahkulu Antalya kurbunda Yalınlu nam karyenin yanında bir mağarada olurdu ve mevludu dahi ol karyedeydi...” TSMA, E 6636.

2. Şah Kulu Ayaklanması'nın Nedenleri

2.1. Otorite Boşluğu

Şahkulu Ayaklanması'nın zuhur ettiği esnada mevcut siyasi ortama baktığımızda, Osmanlı Devleti'ndeki otorite boşluğunun söz konusu ayaklanmanın çıkmasında büyük bir etken olduğunu dönemin kroniklerinde görebilmekteyiz.

Müneccimbaşı bu hususta; şehzâdeler arasındaki taht kavgaları, II. Bayezid'in sağlığının yerinde olmaması, devlet işlerinin vezirlerin elinde olması, idareyi ellerinde bulunduran vezirlerin ve devlet adamlarının reyaya karşı adaletsizce bir tutum sergileyip rüşvet almaları, tımarların rüşvetle dağıtılması sonucunda merkezi otoritenin zayıfladığını ve bu durumun Şahkulu Ayaklanması'na zemin hazırladığını söylemektedir (Müneccimbaşı, vrk. 436a).

Osmanlı tarihçilerinden Gelibolu Mustafa Âli de eserinde, otorite boşluğundan kaynaklanan iktidar mücadelesinin Şahkulu Ayaklanması'na sebep olduğunu “Şehzâde Sultan Korkud haffet akılla ibn-î vakât olanlar gibi harekât namahdud idiüp Hazreti Hüdvendigârın Sultan Ahmed canibine meyl-i tâmmı ve biraderi Sultan Selim'in Kefe sabilinden Rumeli'ne geçiüp nasb-ı ilam ittüğüni işitti haffet eyleyiüp bir Antalya'dan göçdü Saruhan Sancağı'na varıup sadr-ı hükümete geçdi etrafında olan fesâd meyan-ı şebde sefer etmesini bazı nâsezâ ahvale duyurdular” (Gelibolu Mustafa Âli, vrk. 198b) ifadeleri ile açıklamaktadır. Şehzâdelerin sancaklarını terk etmesi ve taht mücadelesine girmeleri neticesinde Anadolu'da otorite boşluğu oluşmuştur. Bu durum Şehzâde Korkud'un da sancağını terk etmesiyle patlak vermiştir. Şehzâdenin Saruhan'a gitmesiyle ayaklanma zuhur etmiş ve şehzâdenin gerisinde kalan kuvvetlere, mallara saldırılmıştır (Gelibolu Mustafa Âli, vrk. 198b; Emecen, 2010; Tekindağ, 1967: 38).

Dönemin bir başka tarihçisi olan Solakzâde ise iktidar mücadelesinden kaynaklı oluşan otorite boşluğunun Şahkulu Ayaklanması'na zemin oluşturduğunu söylemektedir (Solakzâde, vrk. 329a).

Uluçay da devletin vaziyetini şöyle aktarmaktadır; “*Hükümdar, devlet işlerini ikinci planda tuttu. Buna mukabil din ve kültür hareketlerine çok önem verdi... devlet işlerini Sadrazama ve Divan'a bıraktı. Bu hal, değersiz vezirler zamanında adaletsizlik ve haksızlıklara yol açtı. Bilbassa padişahın son yıllarında haksızlık, zulüm gözle görülür, elle tutulur hale geldi.*” (Uluçay, 1954: 54).

Görüldüğü üzere II. Bayezid, saltanatının son dönemlerinde devlet idaresinde etkisiz kalıp, yetkilerini vezirlere teslim etmiştir. Bunun neticesinde devlet adamlarının kötü idaresi ve II. Bayezid'in oğulları arasındaki taht kavgaları, devletin eyaletlerdeki kontrol mekanizmasını zayıflatmıştır. Dolayısıyla II. Bayezid, merkezi otoritenin giderek bozulmasından ve ülkenin düzenini bozan gelişmelerden bîhaber kalmıştır.

Padişahın devlet işlerinden elini çekmesi sonucunda rüşvet ve haksızlık giderek artmış, reaya canından bezmiş, yaşamından bıkmış bir hale gelmiştir. Reayanın sosyal hayatında sürekli geriye doğru bir düşüş yaşanmıştır. Ahlaki açıdan bir yozlaşmanın bu dönemde yaşandığı kaydedilmiştir. Reayanın fuhuşa, keyif verici maddelere, livataya ve tefeciliğe sürüklendiği görülmektedir. Tımarların rüşvetle verilmesi sonucunda tımarlı sipahilerin çoğu tımarsız kalmış ve karınlarını doyurabilmek için başka yollara başvurdukları görülmüştür (Tansel, 1968: 21-29). Nitekim tımarsız kalan sipahiler, sıkıntılarını dinleyen bir muhatap bulamayınca, baş gösteren Şahkulu Ayaklanması'na katılıp, ayaklanmanın geniş alanlara yayılmasına ve kaotik bir ortamın doğmasına neden olmuşlardır.

Merkezi otoritenin zayıflamasına paralel olarak devletin eyaletlerdeki yönetimi de gün geçtikçe zayıflamıştır. Dönemin kaynaklarında görüldüğü üzere, merkezdeki otoritesizlik eyaletlere de sirayet etmiştir. Kütahya Beylerbeyi'nin rahat içerisinde olup işlerini yapmaması, eyalet askerlerinin de beyler gibi davranması Osmanlı Devleti'nde yaşanan büyük bir otorite boşluğu olduğuna örnektir. Çelebi Hadîdî, Kütahya bölgesindeki idarecilerin ve askerlerin tutumlarını sevmeyen reayanın isyan eden Kızılbaş kitlelerine karşı herhangi bir direnme göstermeyip onlara destek olduğunu söylemektedir (Çelebi Hadîdî, vrk. 219b). Osmanlı tarihçilerinin söylemlerinden anlaşıldığına göre taht mücadelesi ve otorite boşluğu Şahkulu Ayaklanması'nın ortaya çıkmasında zemin hazırlayan sebeplerden biri olmuştur. Nitekim Şahkulu'nun

böyle bir dönemde isyan etmiş olmasının tesadüf olduğu düşünülemez. İsyanın, otorite boşluğunun ve taht kavgalarının yaşandığı bir dönemde meydana gelmesi, Şahkulu'nun isyan için uygun zamanı beklediğini göstermektedir.

2.2. Sosyo-Ekonomik Nedenler

“Özellikle göçebe ve yarı göçebe kesim için, XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlayan Osmanlı yönetimindeki hızlı merkezileşme eğilimleri, bu tarihe kadar, yaşadıkları hayata alışmış, bir yerde devamlı oturmayan ve vergi kavramını, disiplinli bir yerleşik hayatı tanımayan Türkmen zümrelerini derinden rahatsız etmişti.” (Ocak, 1990: 820). Konargöçer Türkmen zümrelerinde XV. yüzyılın ikinci yarısında başlayan merkezileşme sürecine paralel olarak sosyo-ekonomik sıkıntılar ortaya çıkmıştır (Ocak, 2012: 125). “Merkezi yönetimin bu zümreleri yerleşik hayata geçmeye zorlayarak daha çok vergi tahsil yoluna gitmesi, bu maksatla tayin edilen kısmen devşirme kökenli mahalli yöneticilerin tavizsiz tutumları, onlarla devletin arasını açmaya kâfi gelmiş görünüyor. Bu yöneticilerin çoğunluğunun daha ziyade kendi çıkarlarını garantiye almaları sebebiyle bu zümrelerin hayat tarzlarını, adet ve geleneklerini, inançlarını aşmışlardır...” (Ocak, 1990: 820) bilinmektedir.

II. Bayezid'in saltanatının son dönemlerinde devlet işleri ile ilgilenmemesi, vezirlere ve devlet görevlilerine fazla güvenmesinden dolayı ülkede olan bitenden habersiz kalmıştır. Vezirler ve diğer devlet görevlileri bu durumu fırsat bilerek merkezde reyanın mallarını alıp, rüşvet ile iş görmeye başlamışlardır. Taşrada ise tımarlı sipahilerin tımarlarının ellerinden alınmasından dolayı büyük kitleleri oluşturan işsiz sipahiler, sosyo-ekonomik sorun haline gelmiştir (Hoca Sadeddin, vrk. 406a).

Ali bin Abdülkerim Halife'nin Yavuz Sultan Selim'e sunmuş olduğu ve II. Bayezid döneminde yaşanmış olan sorunların temeline işaret eden raporda; Kadıların fukaranın hakkını yemeye başladığını, ölen bir kimsenin servetinin kadılar, naibler, yabancı tanıklar ve müteseyyidler arasında yağmalandığı yazılmıştır. Toplumda dengeler bozulmuş, bir taraftan yoksulluk içinde kıvranan halk kitlesi, öte taraftan çok müreffeh bir zümre ortaya çıkmıştır. Ali bin Abdülkerim Halife raporunda reyanın bu durumunu şöyle açıklamıştır; “...biri tokluktan öle, biri yokluktan öle...”. Ayrıca II. Bayezid, sadece İstanbul ve Edirne'deki bilgin ve âlimlere önem vermiştir. Anadolu ile ilgilenmediği için oradaki sosyo-ekonomik sıkıntıların baş gösterdiğinden de bîhaber kalmıştır. Yine raporda II. Bayezid'i eleştirerek, onun sadece İstanbul ve Edirne'nin padişahıymış gibi hareket ettiğini söylemiştir. Ali bin Abdülkerim Halife'nin hazırladığı rapora göre II. Bayezid'in son döneminin; adaletin tesis edilmediği, rüşvetin arttığı,

merkezi otoritenin zayıfladığı ve sosyo-ekonomik sorunların baş gösterdiği bir dönemi teşkil ettiği söylenmektedir. Ayrıca reayanın birçok ağır vergi ödediğinden dolayı artık vergi verecek maddi gücünün kalmadığından bahsedilir. Vergilerin toplanmasında birçok yolsuzluğun olduğu söylenerek, II. Bayezid döneminde ortaya çıkan huzursuzlukların temeline vurgu yapılmıştır (Tansel, 1969: 21-23)⁶. Bu rapor, II. Bayezid'in son dönemlerinde sosyo-ekonomik hayatın ne denli kötü olduğuna değindiği gibi, buna paralel olarak Anadolu'da yolsuzluğun ve rüşvetin arttığını da göstermektedir.

Dönemin kaynaklarında da görüldüğü üzere sosyo-ekonomik sıkıntılardan dolayı merkezi idarenin icra ettiği baskılara karşı koyan zümreler sadece Kızılbaş Türkmenler değil, aynı zamanda Sünni köylüler ve tımarlı sipahilerdir. O halde, bu isyanda Kızılbaşları ve Sünnileri bir araya getiren ortak sebebin sosyo-ekonomik faktör olduğu söylenebilir (Ocak, 2012: 127). Arşiv belgelerinde, ayaklanmada reayanın Kızılbaşlardan ziyade, tımarsız kalan sipahilerden zarar gördüğü kaydedilmiştir⁷.

Şahkulu Ayaklanması'nın kısa sürede genişleyip, Anadolu'yu tehdit etmesinde tımarları ellerinden alınan Tekeli sipahileri büyük rol oynamıştır (Tekindağ, 1967: 35). Arşiv belgelerine Tekeli sipahilerin Şahkulu'nun yanında yer alması şöyle yansımaktadır; "...vilâyet-i Tekke'nin ekseri sipahileri bile onlara mütabaat edüb zaman-ı kalilde bir iki bin melâlin cem' olub mezkûr bedbaht ki reisleri Şahkulu'dur..." (TSMA, E 2829).

İshak Çelebi, Selimnâme adlı eserinde Şahkulu Ayaklanması'nın kısa sürede genişlemesini ve sebebini, "...Sipahi taifesi bu dertle بیمار olup tımarıdan kalmışlardı, tevâtür-i alam-ı rüsgârta bir niceşi can u cibandan bizâr olup varup ol müfşidlere mülbak olmakla madd-e-i fesad hadden ziyade olmuşdı" (İshâk Çelebi, vrk. 18a) ifadesiyle belirtmiştir. Yine kadı kullarının, kadı oğullarının, tüccarların, mehter ve seyis gibi hizmetkârların haksız yere, zulüm ederek tımarlı sipahilerin ellerindeki tımarları aldığı belgelere yansımıştır. Arşiv vesikalarından da anlaşıldığı üzere iktidardan memnun olmayan Tekeli tımarlı sipahileri çoğu zaman Şahkulu'nun en sadık taraftarı olup, ayaklanmada önemli bir

6 Ali bin Abdülkerim Halife'nin söz konusu raporu Selehattin Tansel'in "Yavuz Sultan Selim" adlı kitabında 20-30 sayfaları arasında detaylı bir şekilde anlatılmıştır.

7 Detaylı bilgi için bk. "...askerin içinde sipahi taifesinden çok adam vardır ekser fesadları eden anlardır hisara üşüb hisara çok muzayika vermişlerdir hisar cenginde çağırıp söylerlermiş..." (TSMA, E 6187).

kitleyi oluşturmuşlardır⁸. Başka bir belgede de Şahkulu, Kütahya önlerinde kendisine karşı koyan Anadolu Beylerbeyi Karagöz Ahmed Paşa ile yaptığı savaşta kendisine tımarlı sipahilerin yardımcı olduğu kaydedilmiştir⁹. Şahkulu'nun taraftarlarının geri kalan kısmı ise Tekeli dağlarının yoksul köylülerinden oluşmaktadır (Erkan, 2016: 149).

Nitekim Tekeli Türkmenlerinin ellerinden alınan tımarlar yüzünden işsiz kalan sipahilerin geçimlerini sürdürmek için farklı yollara başvurdukları, akabinde Şahkulu Ayaklanması'na destek oldukları hem arşiv vesikalarından hem de Osmanlı tarihçilerinin söylemlerinden anlaşılmaktadır.

2.3. Dini Sebepler

Şahkulu Ayaklanması'nda Kızılbaşlık ideolojisi söz konusu olmasına rağmen ayaklanmaya yalnızca Kızılbaş-Sünni çatışması düzleminde bakmak yanlış ve yüzeysel olacaktır. Ayaklanmanın daha çok sosyo-ekonomik temelli olduğu kaynaklarda geçmektedir. Kızılbaş kitlelerin ayaklanmaya katılması, ayaklanmanın Kızılbaş-Sünni mezhep çatışması olduğunu göstermez. Dönemin koşulları ve yaşananlar bu ayaklanmanın ekonomik temelden kaynaklandığını bariz bir şekilde göstermektedir (Öz, 1992: 168). Ayaklanmaya Sünni köylüler ve tımarlı sipahilerin katılması da Şahkulu Ayaklanması'nın sadece teolojik sebeplerden meydana gelen bir ayaklanma olmadığını göstermektedir. Bu kitleleri bir arada tutan ve isyana sevk eden asıl sebebin otorite boşluğu ile ekonominin gün geçtikçe kötüleşmesi olduğu dönemin kaynakları doğrultusunda yukarıda zikredilmiştir.

8 Detaylı bilgi için bk., "...düşman günden güne ziyade olup fesadın artırmaktadır askerinin içinde sipahi taifesinden çok adam vardır ekser fesadları eden anlardır. Hisara üşüb hisara çok muzayika vermişlerdir hisar cenginde çağırıp söylerlermiş ki bir dahi tımar satarlar mı tımarımızı satın alı cemi rızkımız tükendi. Tımar almağa deve gerek at gerek mal gerekdir, yoldaşa tımar yoktur kanda maldar etrak taifesi varsa bazargan varsa bazarganoğulları varsa kadioğulları mütevelloğulları varsa kadı kulları varsa ribahorlar varsa cümlesi ehli tımar oldular paşanın ne kadar açsısı seyisi mehteri ve sair hüddamı varsa cümlesi ehli tımar oldular yoldaşa dirlik kalmadı görsünler imdi tımarı na-mahalle verüb sipahi taifesine zulm itmegün ne fitneler ve ne fesadlar zahir oldu ve dahi neler zahir olsa gerektir deyu türlü türlü mühmelatlar söylemişlerdir. Sipahi taifesinden gayri askeri cimri şekildir... giyecekleri hor ve hakirdir atlasuda mukabil olursa ziyade dayanmaz..." T SMA, E 6187; Ayrıca bk., T SMA, E 2829.

9 Ayrıntılı bilgi için bk., "...sipahilerden ibtida tanışıkda kimler vardı, diyecek; Çakıroğullarından üç nefer kimesne vardı. Biri dahi Kızıl oğlu, biri dahi Köle oğlu, biri dahi Mehmed Bey derler..." T SMA, E 5035.

Şahkulu savaşta öldürülünce, onun taraftarları Safevî Devleti'ne sığındıklarında, Şah İsmail, Tebriz'e gelenlere niçin ayaklandıklarını sorduğunda kendisine “*Padişâh yaşlandığından vücudunun rahatsızlığı ülkenin kargaşasına yol açtı. Ülkeye düzen getirecek önlemleri almaktan geri durdu. Vezirlerin yaptıklarıyla ortaya nice zulümler çıktı. Onların ettiklerine dayanamayıp bu yolu seçtik. Özellikle Şah Hazretlerinin kapısına yüz sürmek ve güzel varlığını görmek de muradımız ve gönülmüzün tek dileği idi. Kapılarında kul olmayı hizmet sanıp kalkıp geldik*” (Hoca Sadeddin, vrk. 412b) şeklinde cevap verilmiştir. Türkmenlerin bu cevabı, onların Şah İsmail'e olan bağlılığını göstermektedir. Bu husus ayaklanmaya katılan zümreler nezdinde önemli bir îtikâdî sebebi oluşturmaktadır. Yine verilen bu cevapta îtikâdî sebeplerin önemli olmasıyla birlikte esas rolü ekonomik sebeplerin teşkil ettiğini söyleyebiliriz.

Görüldüğü üzere Şahkulu Ayaklanması gerçek anlamda bir îtikâdî ayaklanma olmaktan ziyade Osmanlı Devleti'nin kendi idari ve sosyo-ekonomik yapısındaki çözülmeyi ve bozulmayı yeterince görememesinden ve eyaletlerdeki yöneticilerin baskıcı bir tutum sergilemesinden kaynaklı olduğunu söyleyebiliriz. Arşiv kaynakları da iki farklı inanç olan Sünnî-Kızılbaş zümrelerini bir araya getiren ortak unsurların teolojik olmaktan ziyade, sosyo-ekonomik sıkıntıların ön planda olduğunu göstermektedir. Ayrıca ayaklanmanın teolojik mahiyetinin Sünnî-Kızılbaş çatışması açısından olmadığı, kayıtlarda sadece mehdici söylemlerin olduğu da görülmektedir.

Mehdici Ayaklanmalar genellikle kendilerini baskı altında hisseden toplumların, kendilerini bu baskılardan ve sıkıntılardan kurtaracak “ilahi bir kurtarıcı” hüviyetinde ortaya çıkan bir lider yönetiminde merkezi otoriteye karşı giriştikleri silahlı mücadeleler şeklinde tezahür eder. XVI. yüzyılın başlarında söz konusu ayaklanmaya egemen olan mehdilik ideolojisinin Türkmen zümrelerine de yabancı olmadığını belirtmek gerekir. Türkmen zümrelerinin mehdilik ideolojisiyle başlattığı ilk ayaklanma Babaî İsyanı'dır. Şahkulu Ayaklanması'na egemen olan mehdilik ideolojisinin Babaî İsyanı'na dayanan uzun bir geçmişi olduğunu söyleyebiliriz. Bu ayaklanma ve bundan sonraki mehdici ayaklanmalar Safevî Devleti'nin propagandasıyla oluşmuş bir ideoloji değildir. Şah İsmail, Kızılbaş Türkmenlerin düşüncesine yabancı olmayan bu ideolojiyi ustalıkla yeni bir muhteva ile onlara sunmuştur. Şah İsmail'in dîvanı, onun bu mehdilik ideolojisini mükemmelen yansıtan beyitler ihtiva etmektedir. Bu mehdilik ideolojisi kısaca “*Allah'ın kılıcına sahip Mehdî'nin ve ona tâbi olanların kısa sürede Yezîd'in saltanatını ele geçireceği*” şeklinde özetlenebilir. Bu tarz isyanlar Osmanlı toplumunun nasıl kültürel, sosyal, siyasi ve iktisadi bir değişim süreci yaşadığını anlamak bakımından iyi

birer örnektir. Osmanlı Devleti'nde bu hareketlerin ilki, II. Bayezid zamanında Teke yöresinde çıkan Şahkulu İsyanıdır (Ocak, 2012: 125; Ocak, 1990: 822).

Osmanlı'daki mehdici ayaklanmaların birçoğu Sünniliğe karşı bir isyan olarak çıkmamakla beraber, Sünni İslam yorumuyla Türkmenlerin Mehdici İslam yorumunun varlığı bilinmektedir. 1511 yılında isyan eden Şahkulu'nun kendisini "*Allah'ın kılıcına sahip mehdî*" (Ocak, 2012: 126) olarak tanıtması ve taraftarlarının ona "*Babâ*" (Erkan, 2016: 146-149) diye hitap etmesi ona bir saygınlık kazandırmıştır. Şahkulu bazen kendisinin "*Mehdî*" (TSMA, E 2829) olduğunu bazen de Şah İsmail'in öldüğünü söyleyerek velayetinin ona geçtiğini iddia ederek karizmatik şahsiyetini güçlendirmiştir¹⁰. Şahkulu sahip olduğu bu karizmatik lider vasfından dolayı, taraftarları tarafından ilahi bir kurtarıcı olarak görülmüştür. Şahkulu'nun buradaki amacı Şah İsmail'e sempati duyan Konargöçer Türkmenlerin desteğini alabilmektir.

Şahkulu, Osmanlıların süresinin dolduğunu, kurtuluş zamanının geldiğini, kendisine bütün yeryüzünün hâkimiyetinin verildiğini, gökyüzünden kendisine indirilen kılıç ile bütün milletleri hükmü altına alacağını söyleyerek harekete geçmiştir. İstanbul'da gerçekleşen 1509'daki büyük zelzeleden sonra Şahkulu'nun söylemleriyle kıyamet vaktinin geldiği düşüncesi halk üzerindeki etkisini artırmıştır (Emecen, 2010: 285). Bu ortam, Türkmenlerde beklenen mehdinin geldiği düşüncesini artırmıştır. Arşiv belgelerinden anlaşıldığı üzere Şahkulu Kızılbaş Türkmenler tarafından büyük bir kurtarıcı olarak görülmüştür.

İncelediğimiz bir belgede Şahkulu'nun karizmatik bir lider olduğu şu şekilde yer almaktadır; "*...yirmi nefer kimesne ele girüb tutulub hapsolundu zıkr olunan mahpuslardan Salih Fakih nam kimesne mezbur Şahkulu için halka telkin edip başa Allah budur. Ve Peygamber budur ve surüi hesap bunun önünde olsa gerektir buna itaat etmeyen imansız gider dediği bi-haseb'ş-şer' sabit olub salbolundu...*" (TSMA, E 6321). Şahkulu'nun müritlerinin bu inancı onun karizmatik lider vasfını artırmış ve kısa sürede güçlenmesine yardımcı olmuştur.

Solakzâde, Şahkulu'nun karizmatik şahsiyetiyle ilgili olarak "*bana erenlerden işaret olmuştur, hâlâ ortaya çıkmış olan Şah İsmail'in halifesiyim*" diyen Şahkulu'nun çok kısa sürede binlerce insanı toplayacak gücü olduğunu söylemektedir (Solakzâde, vrk. 329a).

10 "...memleket bizimdir deyu, mühmelat söyler "gah mehdilik davasın ider gah Şah öldü onun velayeti bana değdi memleket benimdir" deyu. Gah birkaç günlük ömrüm vardır, memleket benimdir deyu birbirine muhalif kelimat ider...", Detaylı bilgi için bk., TSMA, E 6187.

Şahkulu'nun mehdici söylemleri ve karizmatik lider vasfı taraftarları arasında öngörülüp ve Şahkulu'na destek verilmesini sağlamıştır. Öyleyse Şahkulu Ayaklanması'nın teolojik boyutu açısından ayaklanmacılar nezdinde mehdici söylemlerin ön planda olduğunu söylemek doğru olabilir. Ancak ayaklanmanın lideri olan Şahkulu ve Türkmenlerin Kızılbaş olması, Şah İsmail'e olan bağlılıklarının da göz ardı edilmemesi gerekir. Bu önemli bir dinsel yönelimdir. Yine de dönemin kaynaklarında Şahkulu Ayaklanması'nın, Kızılbaş-Sünnî çatışmasından kaynaklanmadığı; aksine Sünnî köylüler ve tımarları ellerinden alınan sipahiler tarafından desteklendiği gerçeği de dikkate alınmalıdır.

Erdebil Tekkesiyle bağlantıları olan Tekeli Türkmenlerin Şahkulu Ayaklanması'na katılması şöyle yorumlanabilir; Şahkulu'nun Erdebil Tekkesine bağlı olan bir Kızılbaş Sûfisi olması, Tekeli bölgesindeki Türkmenlerin ona tabi olmasını sağlamıştır. Aynı zamanda Şahkulu'nun Şah İsmail'in öldüğünü, velayetinin ona geçtiğini ve onun halifesi olduğunu söylemesi, Şah'a bağlı olan Türkmenlerin Şahkulu'nun etrafında toplanmasına neden olmuştur (Danışmend, 1971: 413; TSMA, E 6187; Solakzâde, vrk. 329a). Görüldüğü üzere ayaklanmaya katılan Konargöçer Türkmenlerin ayaklanma sebeplerinden biri de îtikâdîdir. Nitekim tımarları ellerinden alınan sipahiler ve yoksul Sünnî köylülerin de bu ayaklanmaya katılması ayaklanmanın sadece îtikâdî sebeplerden kaynaklanmadığını göstermektedir.

XVI. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkan bu tarz ayaklanmalar şöyle değerlendirilmektedir; “*XVI. yüzyılın ilk yarısında Anadolu'da görülen mesiyantik karakterli bu hareketler, gerçek anlamda bir mehdilik hareketi veya bir mezhep mücadelesi niteliği taşımaktan çok, giderek çözülmeye başlayan Osmanlı Anadolu'sunun sosyo-ekonomik yapısının ve buna gerekli teşhisi koyamadığı için baskı yoluna sapan Osmanlı merkezî yönetiminin yol açtığı birer tepki hareketidir denebilir.*” (Ocak, 1990: 825).

Osmanlı arşiv kaynaklarına da yansıdığı gibi gerçekten de Şahkulu Ayaklanması Osmanlı'nın zor durumunda ortaya çıkmıştır. Bu durum Şahkulu'nun, kendine muhatap bulup dertlerini devlete anlatamayan işsiz sipahileri, yoksul köylüleri ve Türkmenleri kısa sürede etrafında toplamasına neden olmuştur. Şahkulu'nun Mehdici söylemler ise yaşadığı sıkıntılardan kurtulacaklarına inanan zümrelerin maneviyatını güçlendirmiş ve ayaklanmanın kısa sürede geniş bir coğrafyaya yayılmasına neden olmuştur.

2.4. Siyasi Sebepler

Her ne kadar söz konusu ayaklanma sosyo-ekonomik rahatsızlıklardan kaynaklanan bir gerçeğin ifadesi ise de mehdilik ideolojisinin kitleleri yönlendirmedeki rolünün büyük olduğunu söyleyebiliriz. İşte bu noktada ideolojinin siyasi yönü devreye giriyor ki bu da söz konusu hareketin Safevî Devleti'yle bir bağının bulunup bulunmadığı meselesidir (Ocak, 2012: 125; Ocak, 1990: 822).

Eskiden beri bu tarz ayaklanmaların Safevîlerle ilişkilendirildiği hatta bizzat onlar tarafından desteklendiği düşüncesi hâkim olmuştur. Bugün için eldeki verilerle bu tarz hareketlerin ve çalışmamızın konusu olan Şahkulu Ayaklanması'nın, Safevîler tarafından çıkarıldığını ileri sürmek yeterli değildir. Şahkulu, ilk olarak Şah İsmail adına hareket ettiğini söylese bile daha sonra böyle bir bağlantı içinde olmadığı ve kendi başına hareket ettiği görülmektedir. Şahkulu Ayaklanması'nın doğrudan doğruya Safevîler tarafından çıkarılması ile olaylara katılanların Safevî sempatanlığı taşıması farklı şeylerdir (Ocak, 1990: 822-823). Bu bağlamda Şahkulu Ayaklanması'na destek veren Osmanlı Devleti'nin tebaası olan Türkmenlerin, Safevî Devleti'ne karşı sempati taşıması Safevîlerin ayaklanmaya destek olduğunu gösteremez.

Şahkulu Ayaklanması'nın bizzat Safevî Devleti'nin tahrikiyle çıkarıldığı söylenemez de ayaklanan kitlelerin büyük bir kısmının Safevîlere büyük bir sempati ile baktığı gerçeği de göz ardı edilmemelidir (Ocak, 2012: 126). Bu durum kanaatimizce tabidir çünkü Osmanlı Devleti'nin tebaası olan Türkmenlerin kendi devletlerine karşı ayaklanmaları, onların buldukları devletin rakibi olan başka bir devletin yanında yer almalarına neden olacaktır. Bu devletin kendi dini inançlarına yakın ve büyük sempati duyduğu bir devlet olması da durumu kaçınılmaz kılmıştır.

Şahkulu'nun Anadolu, Trakya ve Tekeli bölgesinde Şah İsmail adına çalışıp Safevîler adına propaganda yapması, Şah İsmail'e ve onun devletine olan sempatisi, Şahkulu'nun ve Türkmenlerin de Osmanlı idaresini istemediklerinin, sempati duydukları devlete hizmet etmek istediklerinin bir göstergesidir (Öz, 1992: 169). Şahkulu'nun Safevîler adına Anadolu, Trakya ve Tekeli bölgesinde yaptığı propaganda; Filibe Sancakbeyi Pir Ahmed'in yakalanmasıyla ortaya çıkmıştır. Filibe Sancakbeyi Pir Ahmed'in vermiş olduğu ifade divana bildirilerek tedbirler alınmaya çalışılmıştır¹¹.

11 Detaylı bilgi için bk., "Filibe Sancağı Beyi Süfi Şahkulu'nun casusu Pir Ahmed namın ettiği ikrarın beyanıdır ki; zikr olunur ve Şahkulu Antalya kurbunda Yalınlu nâm karyenin yanında bir mağarada olurdu. Ve mevlûdu dahi ol karyede idi. Ve sen orda iken Şahkulu'nun yarar

Şah İsmail'in Anadolu'daki Türkmenlerin sempatisini kazanıp onların siyasi ve manevi lideri olması Osmanlılarla Safevîler arasında bir düşmanlığın doğmasına sebep olmuştur. Osmanlı Devleti'nin tebaası olan Türkmen zümrelerine karşı uyguladığı sürgün, iskân ve vergi siyaseti, Türkmenlerin inancına yakın olan Şah İsmail'i kendi hükümdarları ve pirleri olarak görmelerine sebep olmuştur (İnalçık, 2011: 135-136). Şahkulu, Türkmenlerin Şah İsmail'e olan bağlılığını son derece zekice kullanmıştır. İlk olarak Şah İsmail'in halifesi olduğunu söylemiş ve daha sonra ise Şah İsmail'in öldüğünü, velayetinin kendisine geçtiğini, beklenen mehdinin kendisi olduğunu söyleyerek Türkmenlerin desteğini almıştır (TSMA, E 2829; TSMA, E 6187; Solakzâde, vrk. 329a).

Şah İsmail adına hizmet eden Şahkulu'nun, ayaklanma esnasında Safevî Devleti ile bir bağlantı içinde olmadığı kendi başına hareket ettiği görülmektedir (Ocak, 1990: 822). İncelediğimiz arşivlerde ve dönemin kaynaklarında bahsi edilen ayaklanmada Şahkulu'nun ve Şah İsmail'in birlikte hareket etmediği görülmektedir.

İncelediğimiz başka bir vesikada Şahkulu'nun söylemleriyle doğrudan Osmanlı saltanatı hedef aldığını "...Şah öldü onun velayeti bana geçti memleket benimdir..." (TSMA, E 6187) ifadeleriyle görmekteyiz. Arşiv kaynaklarına yansıyan bu söylemlere bakıldığında ayaklanmanın çok farklı bir siyasi boyut kazandığını söyleyebiliriz. Yine aynı vesikadan yola çıkarak Şah öldü onun velayeti bana geçti söylemleri de Şahkulu'nun Türkmenlerin desteğini alarak karizmatik lider vasfını güçlendirdiğini söyleyebiliriz.

Şahkulu'nun ele geçirdiği yerlere kendi adamlarını beylerbeyi, sancakbeyi ve subaşı tayin etmesi de Osmanlı saltanatını hedef aldığını göstermektedir (İshâk Çelebi, vrk.

ademisi kimler idi; deyicek, biri Safer ve biri İmamoğlu nâm kimesnelerdir. Ve sen Şahkulu'nun yanından ne vakit gitdün deyü sual olacak, geçen yılın Safer ayında gitdüm, kaç kişiydiniz deyü sual olucak, dört kişiydik dedi. Her birimize yirmişer kağıd verdi, ol kimesnelerin adları nedir diyecek, biri Safer ve biri İmamoğlu ve biri Taceddin ve biri dahi mezkur Pir Ahmed. Ve bunlar nereye vardılar deyü diyecek Safer Siroz'a vardı, ve İmamoğlu Selanige vardı ve Taceddin Zağra Yenicesi'ne vardı. Mezkur Pir Ahmed Filibe'de İmâret mahallesinde Kara Habib nâm halifeye kağıd virdüm, mezkur Kara Habib İmâret-i mezkurde müsteiddir ve Sofya'da Taceddin ve Şüçâ ve Şeyh Çelebi ve mezkurun imamı Muhyiddin Halifelere kağıdlar virdüm ve Dobnica'da Ercanlı Halifeye kağıd virdüm ve esbabım ve bazı kağıdlarım Ercanlı Halifede emanet kodum ve Dobnice nahiyesinde Resullu nâm karyede Alay Beyi Yusuf bin Muhammed ve Edhemi Muhammed nâm halifelere kağıdlar virdüm ve Banacuk nâm karyede Tımar eri İlyas Halife'ye kağıd virdüm ve Beratlı nâm karyenin İmam Muhyiddin nâm halifeye kağıd virdüm" (TSMA, E 6636).

18b; Hoca Sadeddin, vrk. 406a). Arşiv kaynaklarına bu durum şöyle yansımıştır; “... *mezkûr bedbâht ki reisleri Şahkuludur amirane hareket edip kimin beylerbeyi edinip kimine yer yer subaşılık verüp...*” (TSMA, E 2829).

4. Şahkulu Ayaklanması'nın Sonuçları

Sadrazam Hadım Ali Paşa'nın, Şahkulu ile yaptığı savaşta yenilmesiyle, askerleri dağılmış, Şahkulu'nun kuvvetleri ise savaşı kazanıp Sivas'taki Hafik kalesine gitmişlerdir. Hacı Mustafa adlı bir kişi, dağılan Osmanlı kuvvetlerini, kapı halkını ve çevreden topladığı kuvvetlerle Şahkulu'yu takip etmiş ve tekrar iki taraf arasında ok savaşı meydana gelmiştir. Bu savaşta Şahkulu'nun öldüğü söylenmektedir¹². Ancak Şahkulu'nun nasıl öldürüldüğüne dair bir netlik yoktur. Şahkulu'nun ölmesinden sonra kuvvetleri dağılmıştır. Böylece Şahkulu Ayaklanması son bulmuştur.

Şahkulu'nun ölmesinden sonra onun taraftarları Erzincan'a¹³, oradan da Tebriz'e doğru giderek Şah İsmail'e iltica etmek istemişlerdir (Uluçay, 1954: 73). Şah İsmail'e iltica eden kişi sayısının 15.000 olduğu söylenmektedir. Bu kişiler Şahkulu'nun aldığı yerlere vezir, beylerbeyi ve sultan olarak atadığı kişilerdir (Öz, 1992: 172). Ayaklanmacılar yolda büyük bir kervanla karşılaşp 1.000 kadar kervancıyı öldürüp onların mallarını gasp etmişlerdir. Şahkulu'nun taraftarları geçtikleri yerlere zarar vererek ve yağmalar yaparak nihayet Tebriz'e varmışlardır (Müneccimbaşı, vrk. 438a).

Uzunçarşılı'ya göre; Şah İsmail ticareti ve tüccarı korumaya önem verdiği için dolayı, bu olaya sebep olan Kızılbaşların ileri gelenlerini öldürtmüştür (Uzunçarşılı, 2011: 231). Öz'e göre ise; II. Bayezid'in son dönemlerinde meydana gelen otorite boşluğundan dolayı Şah İsmail Anadolu'da rahat bir şekilde faaliyet göstermiştir. Şah İsmail bu süreçte bu tarz ayaklanmalar istemiyordur. Olası bir ayaklanma

12 Şehzâde Ahmed'in raporuna göre; “...şimdiki halde Kızılbaş melahid bunda Sivas kurbünde. Hafik kalesine konup göçtükten sonra bu bendeniz halkımız ile ve şehirlüden bir mikdar bulunan atlu ve katırlu ademler cem' edüp üç yüzden artuk adem olup ardlarına düşüb yukarıdan çıkınca kondukların göçtüklerin irakdan gözliyerek gittük hatta şol kadar oldu ki Sivas nâhiyesinde Yenice nâm kariyede aşıkân olup görünüp alay bağladık bir kaç ademlerimiz ileri varup anlardan dahi çıkup orada hayli ok savaşı dahi oldi. Bizi gördüğü vakit hayli vehmedüb karışup göçünü döndürüp alay bağladı ardından mübalağa asker yetiştî, mülâhaza etti. Gördü ki nesne yok çekildi gitti yürüyüverdi... bu yerlere zerrece ziyânı dokunmadı. Çithan'a değin ardınca gittik, hazır helva idi, elden çıktı gitti. İş Allah'ındır ne diyelim. Amma aralarında reisleri olan Şahkulu Halife dedikleri mülhide cenkde tüfenk dokundu öldü deyu mesavi dahi var imiş...” (TSMA, E 6664).

13 TSMA, E 6664; “...şimdiki halde Erzincan'a can attı, gitti...”

onun faaliyetlerine engel olacaktır. Bu nedenle Şahkulu Ayaklanması, Şah İsmail'in o zamanki siyasasına ters düştüğü için ve kendisi de bu tarz eylemlere karşı bir tavır sergilediği için Şah İsmail Tebriz'e gelen bu kişilerin birçoğunu öldürmüştür. Nitekim Şah İsmail'in düşündüğü gibi bu ayaklanmadan sonra Osmanlı Devleti'nin Kızılbaşlara karşı sıkı tedbirler aldığı görülmektedir (Öz, 1992: 172).

II. Bayezid, bu ayaklanmadan sonra Hamid İli ve Tekeli yöresinde bulunan Kızılbaşları sürgüne tâbi tutmuştur. Anadolu'da binlerce kişinin ölümüne sebep olan bu ayaklanma ile Safevî Devleti'ne yapılan göçler ve zorunlu sürgünler sonucunda Teke Sancağı'nda nüfus azalmıştır. Özellikle Tekeli bölgesinde 15.000 kişinin kendi istekleriyle Safevî Devleti'ne gitmesiyle bazı nahiyelerin küçülmesine, bazılarının ise boşalmasına sebep olmuştur (Sümer, 1999: 33; Karaca, 2008, 22).

Bu ayaklanma sonucunda Şahkulu Antalya'dan Sivas'a kadar olan yerlerde başarılar sağlamış, o esnada çeşitli nedenlerle zayıf olan Osmanlı otoritesini adeta yok etmiştir. Ziraî ve iktisadî hayatta mevcut olan sarsıntılar bir kat daha artmıştır. İsyanı bastırmakla memur olan Şehzâde Ahmed'in isyanı bastırmaktaki başarısızlığı ve ona biat etmeyen Yeniçerilere kötü davranması onun halkın ve ordunun gözünden düşmesine neden olmuştur. Şehzâde Ahmed en büyük destekçisi olan Sadrazam Hadım Ali Paşa'yı da kaybedince yalnız kalmıştır. Şehzâde Selim'e Avrupa'da sancak verildiğini duyunca hiddeti iyice artmıştır. Şehzâde Ahmet, Anadolu'daki isyancıları temizlemek yerine Afyon'da oturarak duruma seyirci kalmıştır. Şehzâde Ahmed'in bu tutumu halkın ve askerlerin Şehzâde Selim'e olan ilgisini ve sevgisini artırmıştır (Uluçay, 1954: 73-74). Sonuç olarak bu durumun, taht mücadelesinde Şehzâde Ahmed'in başarısız, Şehzâde Selim'in ise başarılı olmasına neden olacak sebeplerden biri olduğu söylenebilir.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin merkeziyetçi bir devlet tesis etme faaliyetleri ile başlattığı iskân politikası, Safevîlerin büyüme süreciyle aynı tarihsel döneme tekabül etmektedir. Bu durum, Osmanlı Devleti için büyük bir talihsizlik olarak nitelendirilebilir. Çünkü iskân edilen kitlelerin büyük bir çoğunluğunu oluşturan Konargöçer Türkmenler, Osmanlı Devleti'nin sosyo-ekonomik baskılarından memnun olmayıp, yerleşik hayata geçmekte zorlanmışlardır.

1509 depreminin ardından yaşanan sosyo-ekonomik sıkıntılar, otorite boşluğu, Osmanlı Devleti'nin Türkmenlere karşı tutumu neticesinde Türkmenler tarafından kendi dini düşüncelerine yakın olan Şah İsmail'in bir lider ve kurtarıcı olarak görülmesine neden olmuştur. Sonuç olarak Türkmenler kendisinin Şah İsmail'in halifesi olduğunu söyleyen ve Şah'ın öldüğünü, velayetinin kendisine geçtiğini söyleyen Kızılbâş lider Şahkulu önderliğinde başlatılan ayaklanmaya destek olmuşlardır.

Şahkulu, Osmanlı Devleti'nde taht kavgalarının olduğu, toplumsal düzenin bozulduğu dönemi çok iyi değerlendirmiştir. Şehzâdeler arasında meydana gelen taht kavgaları ve sonrası ortaya çıkan iktidar boşluğu Şahkulu'nun dikkatini çekmiştir. Şahkulu, II. Bayezid'in yaşlı ve hasta olmasından dolayı idareyi ellerinde bulunduran vezirlerin sorunları çözmedeki yetersizliğini ve adaletsiz tutumunu görmüş ve bunları fırsat bilip etrafına binlerce kitleyi toplamayı başarmıştır.

Osmanlı tarihi kaynakları dikkatlice incelendiğinde Şahkulu'nun Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu zor durumundan yararlanıp kendini bir hükümdar gibi görerek yeni bir devlet kurma gayesi ile böyle bir harekete kalkıştığı anlaşılmaktadır. Şahkulu'nun, Şehzâde Korkut'un olmayışından istifade ederek yeni bir devlet kurma gayesiyle bu işe kalkıştığı incelediğimiz kaynaklarda yer almıştır. Nitekim Şahkulu'nun ayaklanmadaki bu tutumunun dinsel ya da mezhepsel amaçlardan ziyade siyasi bir gaye taşıdığını ortaya koymaktadır. Arşiv belgelerinde de zikredildiği üzere Şahkulu'nun ele geçirdiği şehirlerde bir devlet başkanı gibi beylerbeyi, sancakbeyi ve subaşı atamaları yapması bu ayaklanmayı teolojik sebeplerden ziyade ona daha çok siyasi bir hüviyet kazandırmıştır.

Dönemin kaynakları ve arşiv vesikaları incelediğinde ayaklanmanın asıl sebebinin teolojik, yani Kızılbaş-Sünnî çatışmasının olmadığı görülmektedir. Sadece ayaklanma liderinin ve ayaklanma tabanının bir kısmının Kızılbaş olması ayaklanmaya dini bir hüviyet kazandırmamıştır.

Sonuç olarak Şahkulu Ayaklanması'ndaki mehdici söylemlere bakarak, ayaklanmayı yalnızca Sünnîliğe karşı çıkan dinî ve ideolojik bir ayaklanma olarak değerlendirmenin yanlış olduğunu söyleyebiliriz. Şahkulu Ayaklanması'nda Sünnîliğe karşı yöneltilmiş herhangi bir teolojik itirazın olduğuna dair en ufak bir belirtinin olmaması bu duruma kanıttır. Yine hiçbir kaynakta Şahkulu Ayaklanması esnasında Kızılbaş Türkmenler ile Sünnî halk arasında bir çatışmadan bahsedilmemiştir. Aksine, Sünnî halktan zulme maruz kalmış kimselerin, yoksul köylüler ve tımarları ellerinde alınmış kişilerin de bu ayaklanmaya katılarak Osmanlı Devleti ile mücadeleye giriştiği görülmüştür. Ayaklanmanın kısa bir sürede Anadolu'da bu kesimler tarafından desteklenmesi dönemin sosyo-ekonomik yaşamındaki sorunlara işaret etmektedir. Nitekim bu doğrultuda Şahkulu Ayaklanması'nın Osmanlı Devleti'nin dinî anlayışına yönelik olmayıp dönemin siyasetini ve sürdürdüğü düzeni hedef aldığını söyleyebiliriz. Ayrıca bu dönemde Şahkulu Ayaklanması'nda Kızılbaşlara yönelik fetvaların olmaması da teolojik bir çatışmanın olmadığını göstermektedir.

Kızılbaş olmayan insanların Şahkulu Ayaklanması'na katılmasının nedeni ise ortaya çıkmış olan otorite boşluğu ve sosyo-ekonomik sıkıntıların artmasından kaynaklanmıştır denilebilir. İdareciler tarafından haksız yere Tekeli Türkmenlerinin tımarlarının ellerinden alınması yüzünden, sipahilerin işsiz kaldıkları ve geçimlerini sürdürmek için farklı yollara başvurdukları görülmüştür. Eşkıya gruplarına katılıp onların güçlenmesine neden olmuşlardır. Böyle bir ortamda Şahkulu Ayaklanması'nın vuku bulması kendilerine muhatap bulup derdini anlatamayan kimseler, yoksul köylüler ve Kızılbaşlar ayaklanmaya katılarak ayaklanmanın tabanını genişletmişlerdir.

Taht mücadelesinden dolayı şehzâdelerin sancaklarını terk etmesi ile ayaklanma gün geçtikçe geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Zira ayaklanmayı bastırmakla görevli olan Şehzâde Ahmed'in ayaklanmayı bastırmasındaki başarısızlığı onun saltanat mücadelesini kaybetmesine neden olacaktır. Ayaklanmanın belki de en önemli sonucu, Osmanlı tahtının kaderinin tayin edilmesidir.

Şahkulu'nun ölmesinden sonra Türkmenlerin Safevî Devleti'ne iltica etmelerinin sebeplerinden biri Şah İsmail'i pırleri olarak görmeleridir. Bu durum Şahkulu Ayaklanması'na destek veren Türkmenlerin bu desteğin îtikâdî sebeplerinin de olduğunu göstermektedir.

Şahkulu'nun ölmesinden sonra Anadolu Türkmenleri bu sebepten dolayı Safevî Devleti'ne iltica etmişlerdir. Şahkulu Ayaklanması'nda başarısız olan Türkmenler cezalandırılarak sürgün veya iskân edilmeye mecbur bırakılacaktır. Bu da Türkmenlerin ayaklanmasındaki sebeplerden biridir. Türkmenlerin, tekrar cezalandırılmamak ve istemedikleri bir yaşam sürmemek için pırleri olarak gördükleri Şah İsmail'e sığındığını söyleyebiliriz. Şah İsmail, kendisine iltica eden kalabalık Türkmenlerin bir kısmını Erzincan dolaylarındaki bir kervanı basmalarından veya siyasasına ters düşen bir harekette bulunmalarından dolayı cezalandırmıştır. Geri kalan Türkmenleri ise farklı coğrafyalara yerleştirmiştir.

Ayaklanmanın en önemli sonuçlarından biri de Osmanlı Devleti ile Kızılbaş Türkmenler arasındaki ilişkinin onarılamayacak şekilde kopmuş olmasıdır. Nitekim Şahkulu Ayaklanması'ndan sonra şeyhülislamların verecekleri fetvalarla Osmanlı Devleti'nin Kızılbaşlara karşı sürdüreceği mücadele resmi bir mahiyet kazanacaktır.

1. Arşiv Belgeleri

TSMA, E 6636; TSMATSMA, E 6187; TSMA, E 3192; TSMA, E 2829; TSMA, E 6321; TSMA, E 77; TSMA, E 5881; TSMA, E 5035; TSMA, E 5877; TSMA, E 5590; TSMA, E 5451; TSMA, E 2667; TSMA, E 3062; TSMA, E 6352; TSMA, E 6664.

2. Ana Kaynaklar

1. Aşıkpaşazâde (1332). *Tevârih-i Âli Osmân*. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
2. Celâlzâde Mustafa. *Selîmnâme*. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan Kol., No: 1274.
3. Çelebi Hadîdî. *Tevârih-i Âli Osmân*. Süleymaniye Ktp., Esad Efendi Kol., No: 2081.
4. Feridun Bey. *Mecmua-i Münşeat*. Cilt I. TBMM Kütüphanesi Açık Erişim Koleksiyonu.
5. Gelibolulu Mustafa Âli. *Künhü'l-Abbâr*. Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye Kol., No: 3406.
6. Hoca Sadeddin Efendi. *Tâcü'l-Tevârih*. Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Kol., No: 3041.
7. İshâk Çelebi. *Selîmnâme*. Süleymaniye Ktp., Reisulküttab Kol., No: 655
8. Müneccimbaşı. *Sabaifül-Abbâr fî Vekayii'l-Asar*. Süleymaniye Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi Kol., No: 4046.

3. Araştırma Eserler

- EMECEN, Feridun (2010). “Şahkulu Baba Tekeli”. *TDV İA*. Cilt 38. İstanbul. 284-286.
- ERKAN, Ümit (2016). *16. Yüzyılda Osmanlı'da Kızılbaş Ayaklanmaları*. Ankara: Araştırma Yayınları.
- DANIŞMEND, İsmail Hamî (1971). *İzablı Osmanlı Tarihi Kronolojisi: m. 1258-1512: b. 656-918*. C. I. İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- GÜNDÜZ, Tufan (2010). *Son Kızılbaş Şah İsmail*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- İNALCIK, Halil (2011). *Devlet-i Alîye, “Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I”*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- KARACA, Behset (2002). “Safevi Devleti'nin Ortaya Çıkışı ve II. Bayezid Dönemi Osmanlı-Safevi İlişkileri”. *Türkler*. Ed. Hasan Celal Güzel vd. C. 9. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. 409-418.
- KARACA, Behset (2008). *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı*. Antalya: Antalya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- OCAK, Ahmet Yaşar (1990). “XVI: Yüzyıl Osmanlı Anadolu'sunda Mesiyani Hareketlerinin Bir Tahlil Denemesi”. *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi, “İstanbul 21-25 Ağustos 1989”*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi. 817-831.
- OCAK, Ahmet Yaşar (2000). “Babaîler İsyanından Kızılbaşlığa: Anadolu'da İslâm

- Heterodoksisinin Doğuş ve Gelişim Tarihine Kısa Bir Bakış”. *Belleten*. C. LXIV, S. 239. 129-159.
- OCAK, Ahmet Yaşar (2012). *Yeniçâğlar Anadolu'sunda İslam'ın Ayak İzleri “Osmanlı Dönemi Makaleler-Araştırmalar”*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- ÖZ, Baki (1992). *Osmanlı'da Alevi Ayaklanmaları*. İstanbul: Ant Yayınları.
- SOHRABIABAD, Hamidreza (2018). *Safevi İdaresinde Toplumsal Dönüşüm*. T.C. Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- SÜMER, Faruk (1999). *Safevi Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- TANSEL, Selahattin (1969). *Yavuz Sultan Selim*. Ankara, Milli Eğitim Basımevi.
- TEKİNDAĞ, Şahabettin (1967). “Şah Kulu Baba Tekeli İsyanı”. *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*. C. 3, Aralık. 34-39.
- ULUÇAY, Çağatay (1954). “Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu ?”. *İÜEFİTD*. 6/9. 53-90.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (2011). *Osmanlı Tarihi*. C. 2. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

